

جغرافیای تاریخی ایران (در قرن نهم هجری)

○ حسین کیان‌راد

○ جغرافیای تاریخی ایران (در قرن نهم هجری)

○ برگرفته از کتاب «صبح الاعشی فی صناعة الانشاء» اثر قلقشندی

○ ترجمه: محجوب الزویبری

○ ناشر: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، تهران، ۱۳۸۰، ۱۲۶ ص، ۵۸۰۰ ریال

○ شابک: ۹۶۴-۳۶۱-۰۳۴-۹

قلقشندی، دادن آگاهی‌های وسیع و تازه‌ای از قبایل و طوایف مختلف گرد است که در کتب مشابه کمتر دیده می‌شود.

کتاب جغرافیای تاریخی ایران شامل یک پیشگفتار و سه بخش به شرح زیر می‌باشد:

در پیشگفتار، مترجم کتاب پس از بیان اهمیت مبحث جغرافیای تاریخی در پژوهش‌ها و مطالعات تاریخی، به معرفی کتاب قلقشندی پرداخته و تقسیم‌بندی‌ها و موضوعات مورد بحث در هر مقاله آن را بیان کرده است.

ترجمه متن اثر با عنوان **ذکر تفصیلی ممالکی که در اختیار اولاد چنگیزخان است**، آغاز می‌شود. در این بخش اندکی پس از ذکر نام ایران و انتساب آن به پادشاهی با نام **ایران بن آشورین سام بن نوح** و همچنین مشخص کردن محدوده این سرزمین، ایران را به دو بخش جنوبی و شمالی تقسیم می‌کند. در بخش اول، مملکت جنوبی ایران مشتمل بر شش اقلیم است که از غرب به سمت شرق سرزمین‌های اطراف فرات، عراق، خوزستان و اهواز، فارس، کرمان، سجستان و رنج را دربرمی‌گیرد. بخش دوم با نام مملکت شمالی ایران نیز به اقلیم‌هایی چون ارمنستان، آذربایجان، اران، بلاد جیل (= عراق عجم)، دیلم، جیل، (= گیلان)، طبرستان، مازندران، قومس، خراسان، زابلستان و غور اشاره دارد. در این دو بخش پس از ذکر نام شهرهایی که در محدوده هر اقلیم قرار می‌گیرند، وجه تسمیه آنها و دیگر اطلاعاتی که مؤلف از منابع مختلف گردآورده، بیان شده است.

بخش سوم کتاب با عنوان رودهای مشهور از سیزده رود که نسبت به بقیه رودهای ایران مشهورترند، نام می‌برد. گفتار چهارم کتاب در ذکر راه‌هایی است که به مراکز مهم و شهرهای اصلی ختم می‌شوند. در گفتار پنجم نیز برخی از مسافت‌های بین شهرهای آن زمان آورده شده است.

کتاب جغرافیای تاریخی ایران از سری کتاب‌های مجموعه تاریخ ایران است که انتشار آن زیر نظر مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی صورت می‌گیرد. هدف از این مجموعه ارائه تعریف کاملی از ایران و حوزه‌های تاریخی آن است.

کتاب حاضر که ترجمه بخش‌هایی از متن عربی کتاب **صبح الاعشی فی صناعة الانشاء** است، (صفحات ۳۱۳ تا ۴۰۷ از جلد چهارم)، به شرح جغرافیای تاریخی سرزمین ایران در قرن نهم هجری (چهاردهم میلادی) از زبان قلقشندی، دانشمند مصری، می‌پردازد.

ابوالعباس احمد بن علی القلقشندی (۷۵۶-۸۲۱ هـ . ق) پس از فراگیری علوم شرعی و فقه شافعی در الازهر، در دیوان مکاتبات دربار مصر به استخدام حکومت درمی‌آید. از وی شش کتاب به زبان عربی برجای مانده است.

صبح الاعشی فی صناعة الانشاء از جمله آثار اوست که در آن فن نگارش و امور دیوانی مورد بحث قرار گرفته است. این کتاب همزمان با حکومت تیموریان در ایران و در دوران حکومت ممالیک در مصر تألیف شده است. چهارده جلد این کتاب را یک مقدمه، ده مقاله و یک خاتمه تشکیل می‌دهد. مؤلف در باب چهارم از مقاله دوم کتاب خود، به ممالک شرقی سرزمین مصر از طرف جنوب و شمال مانند ایران، چین، هند، یمن و... پرداخته است. آنچه به ایران مربوط می‌شود، شرح مناطق تحت حاکمیت فرزندان و جانشینان چنگیز است که همانا ایران دوره مغول و تیموری را دربرمی‌گیرد.

قلقشندی با امانت علمی و صداقت، تمامی منابع و مآخذی را که در نگارش این فصل از آنها بهره برده است، ذکر می‌کند و با این کار بر اعتبار علمی کتاب خود می‌افزاید. او در این راه سه نوع از منابع را مورد بررسی قرار داده است:

۱- منابع جغرافیایی اصیل

۲- منابع ادبی و فقهی

۳- کتاب‌های رجال.

این منابع آثار نویسندگانی چون **ابن اثیر، ادریسی، ابن حوقل، ابن خردادبه، ابن خلدون، یاقوت حموی، یعقوبی** و... را شامل می‌شود.

شغل دیوانی مؤلف، آگاهی وی از مکاتبات مصر با دولت‌های دیگر و توجه خاص او به روابط خارجی مصر با سایر کشورها، باعث شده تا کتاب او به یکی از منابع مهم در امر تحقیق روابط خارجی ایران عصر تیموری با کشور مصر تبدیل شود. از دیگر ویژگی‌های این بخش از کتاب

شغل دیوانی

قلقشندی،

آگاهی وی از

مکاتبات مصر

با دولت‌های دیگر

و توجه خاص او به

روابط خارجی مصر

با سایر کشورها،

باعث شده تا

کتاب او به یکی از

منابع مهم در

امر تحقیق

روابط خارجی ایران

عصر تیموری

با کشور مصر

تبدیل شود